

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Komparatystyka prawa mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych w Danii

dr Ewa Michałkiewicz-Kądziela
dr Ewa Milczarek

Prawa podstawowe
Warszawa 2022

Spis treści

Wstęp	5
1. Przedstawienie pojęcia mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej w Danii	6
2. Podstawy prawne regulujące status grup mniejszościowych	8
2.1. Regulacje międzynarodowe	8
2.2. Regulacje krajowe	9
2.2.1. Mniejszość niemiecka	9
2.2.2. Szczególna sytuacja terytoriów zależnych	10
2.2.2.1. Grenlandia	10
2.2.2.2. Wyspy Owcze	12
2.2.3. Szczególna sytuacja obywateli Islandii	13
3. Uprawnienia grup mniejszościowych ze szczególnym uwzględnieniem ich prawa do zachowania swojej tożsamości, używania języka ojczystego w edukacji oraz w sferze publicznej	14
3.1. Prawo do języka	14
3.2. Udogodnienia generalne	15
4. Gwarancje prawne uczestniczenia grup mniejszościowych w życiu społeczno-gospodarczym	16
4.1. Organizacja mniejszości narodowych i etnicznych na poziomie lokalnym i krajowym	16
4.2. Prawo wyborcze	17
4.3. Polityka integracyjna	17
4.4. Polityka mieszkaniowa	19
4.5. Kultywowanie tradycji	20
Wnioski	22
Bibliografia	24

Wstęp

Przedstawiona analiza omawia problematykę mniejszości narodowych i etnicznych w Danii. Praca podzielona jest na cztery części dotyczące poszczególnych grup zagadnień związanych ze statusem mniejszości narodowych i etnicznych:

- 1) przedstawienie pojęć mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej w danym państwie;
- 2) podstawy prawne regulujące status grup mniejszościowych;
- 3) uprawnienia grup mniejszościowych ze szczególnym uwzględnieniem ich prawa do zachowania swojej tożsamości, używania języka ojczystego w edukacji oraz sferze publicznej;
- 4) gwarancje prawne uczestniczenia grup mniejszościowych w życiu społeczno-gospodarczym.

Dokonana w ten sposób kompleksowa analiza pozwala na wyszczególnienie zróżnicowanej sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych w Danii wynikającej z politycznych i historycznych zależności. Pozwala to na wskazanie dwóch wyróżniających się grup mniejszościowych: mieszkańców byłych terytoriów zależnych oraz mniejszości niemieckiej regionu Szlezwik. W pracy przedstawiono kształtowanie się stosunków pomiędzy tymi grupami a ludnością zamieszkującą na terytorium Danii.

Przedmiotem badań było przede wszystkim prawodawstwo duńskie. W pracy dokonano również analizy międzynarodowych bilateralnych umów regulujących status mniejszości narodowych w Danii. Poruszono także problem wdrażania przez Danię powszechnych umów międzynarodowych chroniących prawa mniejszości.

1. Przedstawienie pojęcia mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej w Danii

Regulacje praw grup mniejszościowych w Danii w porównaniu z resztą Europy były dość nieliczne¹. Dania dotychczas była państwem stosunkowo jednolitym pod względem narodowościowym. Podstawą prawną regulacji sytuacji mniejszości narodowych jest Konstytucja Królestwa Danii z 5.06.1953 r.², która w § 71 ust. 1 stanowi, że: „Wolność osobista jest nienaruszalna. Żaden obywatel duński nie może być w jakikolwiek sposób pozbawiony wolności z powodu przekonań politycznych bądź religijnych, bądź z uwagi na swe pochodzenie”³.

Również Konwencja ramową o ochronie mniejszości narodowych⁴ (której sygnatariuszem jest Dania) nie zawiera definicji terminu „mniejszość narodowa” ani „mniejszość etniczna”, ponieważ uznano, że państwa członkowskie nie mogą uzgodnić takiej definicji. Uważa się jednak, że z tekstu Konwencji można wyczytać, iż mniejszości narodowe tradycyjnie zamieszkiwały/zamieszkują obszar wyznaczony geograficznie, a uchodźcy i imigranci nie są zatem od razu postrzegani jako mniejszość narodowa.

Wskazuje się, że osobami mającymi duńskie pochodzenie są takie, które miały co najmniej jednego rodzica, który posiadał duńskie obywatelstwo i jednocześnie urodził się na terytorium Danii. W aspekcie migrantów zasada ta nie obowiązuje. Dodatkowo migranci różnią się od potomków tym, że migranci to osoby, które urodziły się poza Danią. W dużej mierze miernikiem pochodzenia i klasyfikacji do jednej z grup jest zatem miejsce urodzenia. Regulacje te są krytykowane ze względu na fakt, że maleje liczba młodych osób, które mogą stać się obywatelami duńskimi. Komitet ONZ ds. Eliminacji Dyskryminacji Rasowej (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination* – CERD) zaleca nawet dokonanie zmian w ustawo-

¹ G. Janusz, *Dwustronne porozumienia o prawach mniejszości jako nowa jakość ochrony mniejszości w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, „Forum Politologiczne” 2007, t. 5 s. 76.

² LOV nr 169 af 05/06/1953; dostępna na <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1953/169> (dostęp: 15.02.2023 r.).

³ Wszystkie tłumaczenia w tekście pochodzą od autorek.

⁴ Zob. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1998/13> (dostęp: 15.02.2023 r.).

dawstwie krajowym w ten sposób, aby znieść bariery prawne dla osób, które nie spełniają obecnie wymogów nabycia duńskiego obywatelstwa⁵.

Należy wskazać, że wewnątrz grup migranckich Urząd Statystyczny w Danii także wprowadził rozróżnienie na dwie grupy: migrantów zachodnich (*Western migrants*) oraz migrantów niezachodnich (*Non-western migrants*). Do pierwszej grupy zalicza się osoby pochodzące z: krajów członkowskich Unii Europejskiej, Andorry, Islandii, Lichtensteinu, Monako, Norwegii, San Marino, Szwajcarii, Watykanu, Kanady, USA, Australii i Nowej Zelandii. Wszystkie pozostałe państwa wliczane są do drugiej grupy, która według statystyk jest w Danii znacznie liczniejsza⁶.

Rozróżnienie to jest szczególnie mocno krytykowane przez Komitet ONZ ds. Eliminacji Dyskryminacji Rasowej, który w konkluzjach opublikowanych w lutym 2022 r. wyraził zaniepokojenie używaniem wskazanych terminów. Komitet uznał, że stosowanie takich zwrotów w aktach prawnych oraz w prowadzonej przez państwo polityce może doprowadzić do marginalizacji oraz stygmatyzowania osób, które zostały zaklasyfikowane jako migranci niezachodni. To może powodować powstanie różnicowania w traktowaniu ich w porównaniu z „prawdziwymi Duńczykami”⁷.

Szczególne rozwiązania dotyczące statusu i kwalifikacji do mniejszości zawarte są w Deklaracji Kopenhaskiej⁸. Zgodnie z nią: „Przywiązanie do narodowości niemieckiej/duńskiej i kultury niemiecko-duńskiej jest dowolne i nie może być kwestionowane ani weryfikowane z urzędu”. Ta subiektywna definicja zasady narodowości jest często parafrazowana jako „Mniejszość są ci, którzy chcą” i jest jedną z kluczowych cech modelu mniejszości niemiecko-duńskiej. Przynależność do mniejszości niemieckiej opiera się zatem na deklaracji.

Szczególną pozycję mają również mieszkańcy Grenlandii i Wysp Owczych – terytoriów zależnych Danii, choć nie są uznawani za mniejszości narodowe.. Stanowią oni ludność rdzenną. Regulacje prawne nie definiują tego pojęcia.

⁵ Konkluzje Komitetu ONZ ds. Eliminacji Dyskryminacji Rasowej (CERD), CERD/C/DNK/CO/22-24, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/240/23/PDF/G2224023.pdf?OpenElement> (dostęp: 15.10.2022 r.).

⁶ Zob. <https://www.dst.dk/da/OmDS> (dostęp: 15.10.2022 r.).

⁷ Konkluzje Komitetu ONZ ds. Eliminacji Dyskryminacji Rasowej (CERD), CERD/C/DNK/CO/22-24.

⁸ Zob. <https://um.dk/-/media/websites/umdk/danish-site/udenrigspolitik/lande-og-regioner/den-dansk-tyske-mindretalsordning/koebenhavn-erklaeringen.ashx> (dostęp: 15.10.2022 r.).

2. Podstawy prawne regulujące status grup mniejszościowych

2.1. Regulacje międzynarodowe

W lutym 1995 r. 22 państwa członkowskie Rady Europy, w tym Dania⁹, podpisały Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych. Głównym celem tej Konwencji jest zapewnienie, aby państwa sygnatariusze przestrzegały praw mniejszości narodowych i zobowiązały się do zwalczania dyskryminacji, promowania równości, zachowania oraz rozwoju kultury i tożsamości mniejszości narodowych, a także zagwarantowania pewnych wolności w stosunku do mediów, umożliwienia nauczania w języku mniejszości, a także promowania udziału mniejszości w życiu publicznym.

Konwencja gwarantuje mniejszościom: prawo do równości wobec prawa oraz jednakową ochronę prawną (art. 4); warunki konieczne do utrzymywania i rozwijania przez osoby należące do mniejszości narodowych ich kultury, jak również zachowania zasadniczych elementów ich tożsamości, tj. religii, języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego (art. 5); prawo do swobodnych, pokojowych zgromadzeń, swobodnego stowarzyszania się, wolności wyrażania opinii, wolności myśli, sumienia i religii (art. 7); prawo uzewnętrzniania religii lub przekonań, jak również prawo do zakładania instytucji, organizacji i stowarzyszeń religijnych (art. 8); prawo prowadzenia w języku ojczystym prasy, radia czy telewizji (art. 9); prawo do używania nazwiska (patronimiku) i imion w języku mniejszości oraz ich oficjalnego uznania zgodnie z trybem przyjętym w ich ustawodawstwie (art. 11); prawo do zakładania i prowadzenia ich własnych, prywatnych instytucji oświatowych i szkoleniowych (art. 13), prawo do nauki języka mniejszości (art. 14).

Dania nie przyjęła Protokołu Nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, gwarantującego ogólny zakaz dyskryminacji, w tym ze względu na pochodzenie narodowe lub społeczne i przynależność do mniejszości narodowej (stan na 06.03.2023 r.)¹⁰.

⁹ Zob. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=157> (dostęp: 15.02.2023 r.).

¹⁰ Rada Europy, Chart of signatures and ratifications of Treaty 177 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=177> (dostęp: 20.05.2022 r.).

2.2. Regulacje krajowe

2.2.1. Mniejszość niemiecka

Wyjątkiem od skromnej regulacji praw mniejszości narodowych jest sytuacja w regionie Szlezwik, który ze względów historycznych był pod silnymi wpływami duńskimi i niemieckimi. Region ten został podzielony ostatecznie pomiędzy Niemcy (Szlezwik Holsztyn) i Danię (*Sønderjyllands Amt*) w 1920 r. w wyniku plebiscytu. Efektem podziału było występowanie mniejszości niemieckiej na terenie duńskiej części Szlezwiku oraz mniejszości duńskiej na terenie niemieckiej części tego regionu. Regulacje praw obu mniejszości znajdują się w deklaracjach Bońsko-Kopenhaskich (*Bonn-Kopenhagener Erklärungen*) podpisanych 29.03.1955 r. przez szefów rządów Niemiec i Danii, które stanowią gwarancję praw mniejszości duńskiej i niemieckiej po obu stronach granicy w Szlezwiku.

Same deklaracje mają tylko dwie strony i gwarantują mniejszości duńskiej w Deklaracji Bońskiej¹¹ i mniejszości niemieckiej w Deklaracji Kopenhaskiej¹² ich ogólne prawa i formalną równość. To są dwa jednostronne oświadczenia rządów o podobnej treści, które nie są wiążące w świetle prawa międzynarodowego. Deklaracje te były manifestacją działań w zakresie respektowania praw mniejszości narodowych oraz normalizacji stosunków na terenie niemiecko-duńskiego pogranicza.

Ze strony niemieckiej zagwarantowały one prawa obywatelskie osób legitymujących się przynależnością do mniejszości duńskiej, a także prawa związane z byciem Duńczykiem oraz stanowiły podstawę do uprzywilejowania mniejszości niemieckiej w Danii¹³.

Kluczowe w obu deklaracjach jest odniesienie do kwalifikacji do przynależności do mniejszości narodowej.

Wśród praw, jakie ma każdy obywatel, a tym samym także każdy, „kto posługuje się językiem niemieckim”, podkreślono w Deklaracji następujące prawa i wolności: nienaruszalność wolności osobistej; równość wobec prawa; wolność wyznania i sumienia; wolność wypowiedzi i prasy; wolność zgromadzeń i zrzeszania się; prawo do swobodnego wyboru zawodu i miejsca pracy; nienaruszalność mieszkania; prawo do swobodnego tworzenia partii politycznych; równy dostęp do dowolnych stanowisk publicznych zgodnie z umiejętnościami, predyspozycjami i kwalifikacjami (co oznacza, że w odniesieniu do urzędników państwowych

¹¹ Zob. <https://um.dk/-/media/websites/umdk/danish-site/udenrigspolitik/lande-og-regioner/den-dansk-tyske-mindretalsordning/bonn-erklæringen-til-umdk.ashx> (dostęp: 16.02.2023 r.).

¹² Zob. <https://um.dk/-/media/websites/umdk/danish-site/udenrigspolitik/lande-og-regioner/den-dansk-tyske-mindretalsordning/koebenhavn-erklæringen.ashx> (dostęp: 16.02.2023 r.).

¹³ B. Husak, *Deklaracje Bońsko-Kopenhaskie jako wzór regulacji prawnych wobec mniejszości narodowych we współczesnej Europie*, „Studia Zachodnie” 2015, nr 17, s. 277; G. Pastuszko, *Status prawny mniejszości narodowych w Republice Federalnej Niemiec*, Warszawa 2000, s. 8.

nie można dokonywać rozróżnienia między osobami należącymi do społeczności niemieckojęzycznej a innymi obywatelami); prawa wyborcze; prawo do powoływania się na ochronę sądową, jeśli ktoś uważa się za znieważonego przez władze; prawo do równego traktowania, zgodnie z którym nikt nie może być pokrzywdzony lub uprzywilejowany ze względu na jego pochodzenie, język lub poglądy polityczne.

Deklaracja gwarantuje możliwość używania języka niemieckiego przed sądami i organami administracyjnymi, a także możliwość tworzenia przez mniejszość niemiecką szkół ogólnokształcących i zawodowych oraz przedszkoli w związku z obowiązującą w Danii zasadą swobody edukacji. Zagwarantowano również reprezentację mniejszości niemieckiej w czasie radiowym oraz na łamach dzienników. Uznano szczególne zainteresowanie mniejszości niemieckiej pielęgnowaniem jej relacji religijnych, kulturalnych i zawodowych z Niemcami. Zadeklarowano także równość w dostępie do dotacji i innych świadczeń przyznawanych z funduszy publicznych.

Jednym z najważniejszych usprawnień było zniesienie progu wyborczego dla mniejszości duńskiej. Zgodnie z ustawą samorządową przy powoływaniu komitetów w radach lokalnych stosowana jest proporcjonalna reprezentacja, przedstawiciele mniejszości niemieckiej uczestniczą w pracach wyborczych proporcjonalnie do swojej liczebności. W wyborach w 1958 r. Związek Wyborców Południowego Szlezwika (*Südschleswigsche Wählerverband – SSW*) zdobył dwa mandaty w parlamencie kraju związkowego Szlezwik-Holsztyn. Szkołom odpowiednich mniejszości po obu stronach granicy przyznano uprawnienia do egzaminowania, co umożliwiło rozpoczęcie działalności niemieckiego gimnazjum w Apenrade w sierpniu 1959 r.

Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN) jest organizacją patronacką mniejszości niemieckiej. Jest także sponsorem organizacyjnym Partii Szlezwik (*Schleswigsche Partei – SP*), która bierze udział w wyborach samorządowych, reprezentując interesy mniejszości niemieckiej. Ważnymi inicjatorami życia kulturalnego mniejszości niemieckiej są Komitet Kultury BDN i Stowarzyszenie Bibliotek Niemieckich. Praca w przedszkolach i szkołach Niemieckiego Stowarzyszenia Szkół i Języków w Szlezwiku Północnym (*Deutsche Schul- und Sprachverein für Nordschleswig – DSSV*) ma na celu utrzymanie oraz dalszy rozwój języka i kultury niemieckiej, a także niemieckiego systemu edukacji i kształcenia w Szlezwiku Północnym. Partia polityczna mniejszości niemieckiej *Schleswigsche Partei* funkcjonuje również jako niezależna partia regionalna.

2.2.2. Szczególna sytuacja terytoriów zależnych

2.2.2.1. Grenlandia

Konstytucja gwarantuje w § 28, że *Folketing* (jednoizbowy Parlament) liczy nie więcej niż 179 członków, spośród których dwóch wybieranych jest na Wyspach Owczych i dwóch na

Grenlandii. Konstytucja wskazuje również specjalne warunki przeprowadzania referendów (§ 42). Pewne odstępstwa w odniesieniu do Grenlandii dotyczą aresztowania i oddania do dyspozycji sądu (§ 71), wieku wyborców w wyborach lokalnych i parafialnych (§ 86). Kluczowy dla rozwoju autonomii jest § 82 Konstytucji, który stanowi, że „prawo wspólnot samorządowych do samodzielnego kierowania swymi prawami, pod nadzorem Państwa, określa ustawa”.

W przypadku Grenlandii jej status regulują:

- *Home Rule Act*¹⁴ z 1979 r.
- *Act on Greenland Self-Government*¹⁵ z 2009 r.

Home Rule Act przyjęty przez Parlament Królestwa Danii w drodze referendum przewidywał ustanowienie w Grenlandii „odrębnej społeczności w obrębie Królestwa Danii”, konsekwencją czego ustanowiono lokalny parlament (*Landsting*) i administrację kierowaną przez lokalny rząd (*Landsstyre*). Władzy lokalnej przyznano szerokie przedmiotowe uprawnienia, z wyłączeniem materii bezpieczeństwa, polityki zagranicznej, wymiaru sprawiedliwości i policji. Artykuł 8 ust 1 *Home Rule Act* stanowi, że ludność zamieszkująca Grenlandię ma podstawowe prawo do zasobów naturalnych Grenlandii, a art. 9 stwierdza, iż w sferze publicznej „Grenlandzki jest podstawowym językiem”.

Act on Greenland Self-Government, stanowi, że ludność Grenlandii jest ludem w rozumieniu prawa międzynarodowego dysponującym prawem do samostanowienia. W tytule ustawy użyto słowa „autonomia”. Jej celem jest utrwalenie równości i wzajemnego szacunku we współdziałaniu Danii i Grenlandii. Co istotne, zaznacza się, że dochody z eksploatacji zasobów mineralnych w Grenlandii będą przypadały grenlandzkim władzom samorządowym (art. 7). Grenlandii przekazano też część newralgicznych kompetencji, w tym z zakresu władzy sądowniczej. Organy samorządu Grenlandii sprawują władzę ustawodawczą w przejętych obszarach odpowiedzialności. Sądy tworzone przez władze samorządowe sprawują władzę sądowniczą na Grenlandii we wszystkich dziedzinach odpowiedzialności. Dodatkowo w ustawie umożliwiono przedstawicielom Grenlandii udział w składzie misji dyplomatycznych Danii, udział w procesie negocjacyjnym z państwami trzecimi czy w prowadzeniu negocjacji przez przedstawicieli władz Grenlandii bezpośrednio w przypadkach, gdy dotyczą one materii będących przedmiotem szczególnego zainteresowania Grenlandii (art. 16). Wskazano również na samodzielność władz Grenlandii w negocjowaniu i zawieraniu w imieniu Królestwa traktatów z państwami i organizacjami międzynarodowym w sprawach wyłącznie dotyczących Grenlandii i należących do materii, za których normowanie odpowiadają (art. 12).

¹⁴ Zob. http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/_archiwum/archiwum2014/pd_sem_20141127_C.pdf (dostęp: 06.03.2023 r.).

¹⁵ Zob. https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/110442/137381/F-520745313/DNK110442_Eng.pdf (dostęp: 06.03.2023 r.).

Komitet Doradczy Rady Europy ds. Ochrony Mniejszości Narodowych zaleca Danii zbadać, czy istnieje potrzeba uznania Grenlandczyków w Danii jako mniejszość narodową zgodnie z Konwencją ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych. Niezależnie od tego, czy Grenlandczycy w Danii są uznawani za mniejszość narodową, objęci są ochroną przed dyskryminacją ze względu na pochodzenie etniczne inne niż duńskie.

2.2.2.2. Wyspy Owcze

W przypadku Wysp Owczych ich sytuację regulują¹⁶:

- ustawa o ustroju krajowym Wysp Owczych z 31.03.1948 r.; ustawa *Løgtingu* nr 103 z 26.07.1994 r. o zarządzie krajowym Wysp Owczych;
- ustawa *Løgtingu* nr 79 z 12.05.2005 r. o przyjęciu spraw i obszarów odpowiedzialności wydana przez władze Wysp Owczych.

Ustawa z 1948 r. wskazuje, że mieszkańcy Wysp Owczych nazwani są „autonomiczną społecznością w ramach państwa duńskiego” oraz używa sformułowania „naród farerski”. Akt ten stanowi, że są nim obywatele duńscy, stale zamieszkujący na Wyspach Owczych i zostaje to odnotowane w ich paszportach. Uznaje się też za urzędowy język farerski i odrębną flagę.

Ustawa ustanawia odrębny zarząd krajowy Wysp, parlament (*Løgting*) oraz rząd (*Landsstýri*). Upoważnia parlament Wysp Owczych do wydawania ustaw w zakresie kompetencji samorządu, z zastrzeżeniem że mogą one być ograniczone przez umowy międzynarodowe, których stroną będzie Dania. Parlament farerski jest jednoizbowy i liczy 33 deputowanych.

Zgodnie z ustawą z 1994 r. władza sądownicza dzielona jest z Danią. Na Wyspach Owczych istnieje Sąd Okręgowy. Od wyroków wydanych przez Sąd Wysp Owczych przysługuje apelacja do Wschodniego Sądu Wyższego w Danii.

Odnosić należy, że przeprowadzone w 1973 r. na Wyspach Owczych referendum w sprawie akcesji do Unii Europejskiej dało wynik negatywny, zatem Wyspy Owcze wyłączone są z jurysdykcji Unii Europejskiej, a Farerczycy, będący obywatelami Danii, nie mogą korzystać z praw przysługujących obywatelom Unii. Wyspy Owcze są jednak stroną układu z Schengen¹⁷.

Kwestia związana ze stosowaniem na Wyspach Owczych Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych nie została uregulowana. Rząd Wysp Owczych nie widzi uzasadnienia dla zastosowania wspomnianego aktu prawnego, a mniejszości narodowe zamieszkujące Wyspy Owcze nie zgłaszają potrzeby jego stosowania. Osobną kwestię stanowi jednak stosowanie tej Konwencji ramowej co do Grenlandczyków i Wyspiarzy, zamieszkujących w kontynentalnej części Danii. Wskazuje się, że pomimo wezwań rządu Wysp Owczych, rząd w Danii nie ustosunkował się do statusu Grenlandczyków i Wyspiarzy, a w związku

¹⁶ K. Szwed, *Akty ustrojowe Wysp Owczych*, Rzeszów 2002, s. 50 i n.

¹⁷ Zob. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:42000A0922\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:42000A0922(01)) (dostęp: 4 marca 2023 r.).

z tym należy przyjąć, że w Danii nie obowiązuje żadne kompleksowe ustawodawstwo, które chroniłoby te mniejszości przed dyskryminacją.

Grenlandia posiada autonomię w sprawach kulturalnych. Stworzone specjalnie na te potrzeby Ministerstwo Kultury, Edukacji, Badań Naukowych i Kościoła odpowiada nie tylko za kwestie kulturalne, ale także za politykę językową. Akty wewnętrzne stanowią, że język grenlandzki jest głównym językiem na Grenlandii, niemniej istnieje także obowiązek nauki języka duńskiego. Sprawy urzędowe mogą być rozpatrywane w obu językach.

2.2.3. Szczególna sytuacja obywateli Islandii

Na mocy traktatu kilońskiego¹⁸ z 1814 r. Islandia oficjalnie znalazła się pod władaniem Danii. 1.12.1918 r. Dania podpisała z Islandią akt unii, na mocy którego państwo duńskie uznawało Islandię jako w pełni suwerenne państwo związane z Danią unią personalną¹⁹. 24.05.1944 r. odbyło się na Islandii referendum w sprawie pełnej niepodległości kraju, którą proklamowano 17.06.1944 r. Ze względu na długoletnią zależność Islandii od Danii obywatelom tego kraju zagwarantowano szczególny status. Przepis § 87 Konstytucji Danii gwarantuje obywatelom Islandii, którzy na podstawie Aktu o zniesieniu unii duńsko-islandzkiej korzystają z praw na równi z obywatelami Danii, że będą nadal – na podstawie Konstytucji – korzystać z praw wynikających z obywatelstwa duńskiego.

¹⁸ Układ pokojowy zawarty 14.01.1814 r. w Kilonii pomiędzy Królestwem Szwecji a Królestwem Danii-Norwegii.

¹⁹ Zob. <https://mjp.univ-perp.fr/constit/is1918.htm> (dostęp: 4.03.2023 r.)

3. Uprawnienia grup mniejszościowych ze szczególnym uwzględnieniem ich prawa do zachowania swojej tożsamości, używania języka ojczystego w edukacji oraz w sferze publicznej

3.1. Prawo do języka

Dania jest również sygnatariuszem Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych²⁰. Zgodnie z Kartą języki regionalne lub mniejszościowe oznaczają języki, które są „tradycyjnie używane na terytorium danego państwa przez jego obywateli; stanowiących grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa, oraz różnią się od oficjalnego języka tego państwa”.

Jak zasygnalizowano wcześniej, szczególne prawa w tym zakresie ma mniejszość niemiecka z regionu Szlezwig. W kontekście gwarancji językowych wyróżnić można: wolność wypowiedzi i prasy; możliwość używania języka niemieckiego przed sądami i organami administracyjnymi, a także możliwość tworzenia przez mniejszość niemiecką szkół ogólnokształcących i zawodowych oraz przedszkoli w związku z obowiązującą w Danii zasadą swobody edukacji. Zagwarantowano również reprezentację mniejszości niemieckiej w czasie radiowym oraz na łamach dzienników.

Niedostateczną ochronę języka farerskiego na terytorium Danii zgłaszają przedstawiciele Wysp Owczych. Wskazuje się na to, że język ten został uznany przez UNESCO za jeden ze 150 języków zagrożonych wyginięciem. Mimo to rząd duński nie powziął żadnych działań zmierzających do jego ochrony na terytorium Danii. Przede wszystkim zarzuca się brak możliwości jego kultywowania i nauki, a także niemożność jego wykorzystania w oficjalnych sytuacjach urzędowych, ze względu na brak jego zrozumienia²¹.

Na samych Wyspach Owczy reguły językowe ustanawiane są przez specjalnie do tego powołane Ministerstwo Kultury, Edukacji, Badań Naukowych i Kościoła. Tradycyjnie funkcjonowała reguła, która stanowiła, że językiem dominującym jest język grenlandzki, natomiast nakładała także obowiązek nauki języka duńskiego. Istniała możliwość posługiwania się oboma językami do celów administracyjno-urzędowych. Reguła ta została zach-

²⁰ Sporządzonej w Strasburgu 5.11.1992 r.

²¹ World Directory of Minorities and Indigenous People, <https://minorityrights.org/minorities/faroese/> (dostęp: 5.11.2022 r.).

wana również wraz z uchwaleniem w 2009 r. nowej ustawy o samorządzie Grenlandii. Na tej podstawie prawnej uznano, że język grenlandzki to język urzędowy, jednocześnie dopuszczono jednak posługiwanie się także językiem duńskim w sytuacjach administracyjnych²².

W 2010 r. parlament Grenlandii przyjął ustawę o polityce językowej i integracyjnej, której głównym celem było wzmocnienie pozycji języka grenlandzkiego, co było związane z ujęciem tego języka jako jednego z zagrożonych. W związku z tym zarówno organy władzy publicznej, jak i przedstawiciele sektora prywatnego mają obowiązek promowania języka grenlandzkiego i podejmowania wszelkich działań na rzecz jego upowszechniania.

Jeżeli chodzi o zasadę terytorialną odnoszącą zasadę dwujęzyczności nazewnictwa do wyznaczonych regionów administracyjnych w ramach struktury regionalnej państwa, to w Danii brak jest tej równości, czyli nazwy w językach mniejszości są wyraźnie mniejsze. Językiem, który można spotkać obok nazw miejscowości w języku duńskim, jest język niemiecki²³.

3.2. Udogodnienia generalne

The Danish Central Library for Immigrant Literature – Duńska Centralna Biblioteka Literatury Imigrantów (DCLIL) stanowi wspólną nadbudowę usług świadczonych przez biblioteki publiczne mniejszościom etnicznym. Biblioteka ta posiada publikacje w około 50 różnych językach. Największe kolekcje to książki w językach tureckim, arabskim oraz bośniacko/chorwacko/serbskim.

²² Multiculturalism Policies in Temporary Democracy, Denmark, <https://www.queensu.ca/mcp/indigenous-peoples/resultsbycountry-ip/denmark-ip> (dostęp: 10.11.2022 r.).

²³ S. Łodziński, *Tożsamość etniczna w krajobrazie językowym. Problemy wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości w językach mniejszości narodowych w krajach Unii Europejskiej*, *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 2020, nr 1, t. 21, s. 9–28.

4. Gwarancje prawne uczestniczenia grup mniejszościowych w życiu społeczno-gospodarczym

4.1. Organizacja mniejszości narodowych i etnicznych na poziomie lokalnym i krajowym

Organizacje społeczeństwa obywatelskiego są również reprezentowane w Krajowej Radzie ds. Mniejszości Etnicznych (*Rådet for Etniske Minoriteter* – REM) utworzonej w 1983 r., a obecnie powoływanej na podstawie (wielokrotnie zmienianej) ustawy o integracji cudzoziemców w Danii z dnia 7 października 2014²⁴. Zgodnie z § 44 ust. 4 tej ustawy oraz z postanowieniami art. 1 zarządzenia w sprawie regulaminu Rady do Spraw Mniejszości Etnicznych²⁵ Rada udziela porad i wskazówek ministrowi ds. integracji. Opiniuje również nowe inicjatywy polityczne i plany działania dotyczące mniejszości, a także prace odpowiednich organów publicznych i grup zadaniowych.

Rada liczy 14 członków o różnym pochodzeniu, mianowanych przez ponad 50 lokalnych rad integracyjnych. Od 2014 r. rada przedstawicieli wszystkich 98 gmin powołała 5 członków. Pięciu pozostałych członków (w tym przewodniczącego) powołuje minister integracji, a cztery mandaty zarezerwowane są dla czterech największych gmin. Posłowie nie reprezentują oficjalnie organizacji pozarządowych, chociaż niektórzy w nich działają.

Gminy mogą powołać radę do spraw integracji. Jej zadaniem jest udzielanie radzie gminnej wskazówek dotyczących mniejszości etnicznych i integracji nowych obywateli. Informacje na temat, czy w danej gminie funkcjonuje rada ds. integracji, można uzyskać w urzędzie gminy. Każdy obywatel ma prawo zwrócić się do władz gminy z wnioskiem powołania rady ds. imigracji. Lokalne rady ds. integracji wybierają swoich przedstawicieli do ogólnokrajowej Rady ds. Mniejszości Narodowych (*Rådet for Etniske Minoriteter*), która pełni funkcję doradczą dla rządu.

Ministerstwo ds. Uchodźców, Imigrantów i Integracji (*Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration*) odpowiada za koordynację polityki integracyjnej w Danii, w tym w kwestiach dotyczących mieszkalnictwa dla uchodźców, programu integracyjnego, zatrudnienia i świad-

²⁴ Bekendtgørelse af lov om integration af udlændinge i Danmark, LBK nr 1127 af 11/10/2017.

²⁵ Bekendtgørelse om forretningsorden for Rådet for Etniske Minoriteter, BEK nr 426 af 29/04/2014.

czeń socjalnych dla nowo przybyłych, nauki języka duńskiego oraz zapobiegania radykalizacji i konfliktom honorowym. Jego Służby Imigracyjne i Agencja ds. Rekrutacji Międzynarodowej i Integracji to miejsca, w których nowo przybyli ubiegają się o pozwolenie na pobyt

Federal Union of European Nationalities jest głównym rzecznikiem i największą organizacją patronacką autochtonicznych mniejszości narodowych, narodowości i grup językowych w Europie²⁶ [organizuje m.in. mistrzostwa świata mniejszości narodowych (Europeada)]. Obejmuje m.in. duński południowy Szlezwik, mniejszość fryzyjską. Ponadto Wolne Przymierze Europejskie (*European Free Alliance* – EFA) i Europejskie Centrum ds. Mniejszości działają na szczeblu politycznym na rzecz praw mniejszości i regionów autonomicznych.

4.2. Prawo wyborcze

W parlamencie 175 mandatów to przydział mandatów według zmodyfikowanego systemu Sainte-Lague i Hare’a; po 2 mandaty z Grenlandii oraz Wysp Owczych. Uprzywilejowanie niemieckiej mniejszości narodowej polega na tym, że partie polityczne założone przez członków mniejszości są zwolnione z obowiązku zebrania podpisów popierających wnioski o umożliwienie im udziału w wyborach (inne partie muszą zebrać podpisy w liczbie nie mniejszej niż 1/175 liczby wszystkich ważnych głosów oddanych w poprzednich wyborach). Jednak mniejszość niemiecka nie uzyskała ostatnio mandatów na szczeblu ogólnokrajowym, ale reprezentując ją Partia Szlezwicka zdobywa mandaty w wyborach lokalnych i regionalnych²⁷.

4.3. Polityka integracyjna

Aby zintegrować populację o pochodzeniu migracyjnym, polityki integracyjne funkcjonują w Danii na poziomie zarówno krajowym, jak i lokalnym. Pierwszy znaczący rozwój instytucjonalny nastąpił wraz z wejściem w życie 1.01.1999 r. Ustawy Integracyjnej. Ustawa, która od tego czasu była kilkakrotnie nowelizowana, implikuje, że odpowiedzialność za integrację spoczywa na gminach. Rok później, w 2000 r., rząd przedstawił ponadto ustawowy Pakiet Imigracyjny, obejmujący działania na rzecz wczesnej integracji na rynku pracy. W 2002 r.

²⁶ Statut przyjęty 11.09.2021 r. w Trieście, https://fuen.org/assets/upload/editor/docs/doc_FsS4OW5l_211202_FUEN%20Statutes_QQ_en-de-ru.pdf (dostęp: 4.03.2023 r.).

²⁷ Zob. Ochrona praw mniejszości narodowych w systemach wyborczych państw Rady Europy, USA, Kanady i Australii, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/155/plik/20170922_113_20_prawa_mniejszosci.pdf (dostęp: 4.03.2023 r.).

testy z języka duńskiego stały się warunkiem wstępnym uzyskania obywatelstwa, a cztery lata później wprowadzono również testy integracyjne i obywatelskie. Ogólnie rzecz biorąc, udział w rynku pracy jest głównym celem duńskiej polityki integracyjnej. Rząd duński chce ograniczyć liczbę „ludzi żyjących w społeczeństwach równoległych”, które nie mają kontaktu z resztą społeczeństwa duńskiego. Integracja na rynku pracy jest postrzegana jako najpewniejsza droga do integracji: zatrudnienie stało się warunkiem ubiegania się o pobyt stały w 2010 r., a w 2016 r. o obywatelstwo. Polityka integracyjna z 2015 r. jest strategicznym dokumentem kształtującym obecne podejście Danii do integracji. W dalszym ciągu kładzie nacisk na zatrudnienie jako drogę do integracji społecznej. Jej filarami są zajęcia językowe, edukacja obywatelska i ocena umiejętności. Jeśli chodzi o uchodźców, rząd duński wytyczył nową ścieżkę uchwaloną wiosną 2019 r. ustawą o nazwie *Paradigm Shift*, która przenosi nacisk z integracji na powrót do krajów pochodzenia. Ogólnym celem jest teraz odesłanie uchodźców z powrotem, gdy tylko pozwolą na to warunki. Słowo „integracja” zostało zastąpione słowem „samodzielne wsparcie i powrót”. Ustawa nie zastępuje jednak programu integracyjnego, który nadal obowiązuje. Zjednoczony Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (*Office of the United Nations High Commissioner for Refugees* – UNHCR) ostrzegł Danię w 2021 r., że nowa polityka pobytów czasowych szkodzi integracji uchodźców.

Na mocy porozumienia z Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców każdego roku 500 uchodźców otrzymuje prawo pobytu w Danii. Ponadto Dania co roku przyjmuje pewną liczbę osób, które przybyły do Danii na własną rękę i otrzymały statusy uchodźców. Liczba tych osób jest zmienna.

Obecnie przepisy zostały zmienione tak, że w duńskim Kodeksie karnym²⁸ wyraźnie stwierdzono, iż przestępstwa z nienawiści mogą być zarówno w całości, jak i częściowo motywowane pochodzeniem etnicznym, religią, seksualnością lub niepełnosprawnością obywatela.

W Parlamencie utworzony ponadto został Komitet ds. imigracji i integracji, który zajmuje się wieloma tematami dotyczącymi azylu i uchodźców, cudzoziemców i integracji. Obejmują one: warunki dla osób ubiegających się o status uchodźcy, zasady pobytu w Danii, m.in. łączenie rodzin, rezydentura humanitarna, zagraniczni studenci i możliwości oferowane zagranicznym pracownikom pobytu w Danii, integracja uchodźców i imigrantów, zapobieganie radykalizacji i ekstremizmowi. Zadania i obowiązki komitetu można podzielić na dwa podstawowe obszary: obsługa projektów ustaw i wniosków w zakresie kompetencji komisji oraz bieżąca kontrola sejmowa administracji prowadzona przez Ministra ds. Imigracji i Integracji ustawodawstwa w tym zakresie.

²⁸ Lov om straff (straffeloven) LOV-2005-05-20-28, LOV-2022-06-22-83 fra 01.01.2023.

4.4. Polityka mieszkaniowa

W 2017 r. duński parlament przyjął deklarację, że w jego opinii w żadnym z osiedli mieszkaniowych Duńczycy nie mogą stanowić mniejszości. Konsekwencją tego było stworzenie w kolejnym roku ustawy, nazywanej „ghetto law”, która ingerowała w politykę mieszkaniową w obszarach zamieszkałych w większości przez mniejszości etniczne o pochodzeniu niezachodnim. Najbardziej znaczący wpływ miała generalna zasada, która stanowiła, że udział mieszkań socjalnych przeznaczonych dla rodzin powinien zostać zredukowany do 40% mieszkań w okolicy. Cele te powinny zostać osiągnięte przez połączenie rozbiórki starych budynków, budowania nowej zabudowy oraz sprzedaży istniejących mieszkań socjalnych prywatnym inwestorom. Wprowadzono także zakaz zamieszkiwania dzielnic z mieszkalnictwem socjalnym osobom niezatrudnionym. Skutkiem tych działań miało być zastąpienie osób reprezentujących mniejszości etniczne obywatelami duńskimi oraz osobami zatrudnionymi²⁹.

Początkowo wprowadzone zmiany dotknęły ponad 46 000 rezydentów. Kryterium wyboru obszaru było uznanie je za „ghetto”, a zatem odwołanie się do statystycznych danych na temat etniczności grup społecznych je zamieszkujących. Ustawa wprowadzała także pojęcie „deprived housing”, w obszarach tych wprowadzono preferencyjne kryteria zamieszkiwania tych obszarów mieszkalnych dla osób wykształconych i zatrudnionych. Wprowadzono również zakaz możliwości umieszczania w lokalach mieszkalnych w tych obszarach osób bezdomnych³⁰.

Kluczowa dla statusu mniejszości etnicznych i narodowych była nowelizacja z 27.11.2021 r. Ustawy o mieszkalnictwie komunalnym itp., ustawy o najmie lokali komunalnych oraz ustawy o komunalnych prawach do przydziału³¹ (tzw. ustawa gettowa). Terminy „getta” i „twarde getta” zostały zastąpione odpowiednio przez „społeczeństwa równoległe” i „obszary transformacji”. Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (*The European Commission against Racism and Intolerance* – ECRI) ustanowiona przez Radę Europy stwierdziła, że określenie „społeczeństwo równoległe” może być stygmatyzujące i dyskryminujące³². W ramach nowego ustawodawstwa wprowadzono również nową kategorię osiedli mieszkaniowych, która nosi nazwę „obszary przewencyjne”. Definiuje je fakt, że ponad 30% mieszkańców jest pochodzenia niezachodniego. Jednocześnie tereny mieszkalne muszą spełniać dwa z czte-

²⁹ H.S. Andersen, *Denmark's attack on „non-western” neighbourhoods*, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/04/14/denmarks-attack-on-non-western-neighbourhoods/> (dostęp: 20.10.2022 r.).

³⁰ H.S. Andersen, *Denmark's...*

³¹ Lov om ændring af lov om almene boliger m.v., lov om leje af almene boliger og lov om kommunal anvisningsret, LOV nr 2157

³² ECRI report on Denmark (sixth monitoring cycle), <https://rm.coe.int/6th-ecri-report-on-denmark-/1680a-6d5e4> (dostęp 06.03.2023 r.).

rech kryteriów społeczno-gospodarczych. Podobnie jak w obecnych wrażliwych obszarach mieszkaniowych, wymagania dotyczące zatrudnienia i dochodów mieszkańców będą surowsze, aby można było im przydzielić mieszkania. W szczególności obowiązywanie takich norm prawnych oznacza, że budynki są wyburzane, sprzedawane lub przekształcane w domy dla osób starszych lub młodych. Konsekwencją jest to, że w ostatnich latach więcej mieszkańców – zwłaszcza tych pochodzących z mniejszości etnicznych – zostało wyrzuconych ze swoich domów. Departament Praw Człowieka uważa, że jest to naruszenie zakazu dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne. Nieprzychylnie o wprowadzonym ustawodawstwie wypowiada się także Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej. Zwraca on uwagę na to, że już samo używanie takich wyrażen jak „getto” czy „obszary transformacji” powoduje stygmatyzację osób zamieszkujących określone obszary i prowadzi do ich etnicznej i rasowej dyskryminacji. Komitet uważa, że nie tylko powinno się odejść od używania takich sformułowań, ale także należałoby wprowadzić takie zmiany w prawie, by pochodzenie etniczne nie stanowiło podstawy do różnicowania obywateli duńskich i pozostałych.

4.5. Kultywowanie tradycji

Podstawowym prawem mniejszości narodowych i etnicznych jest możliwość pielęgnowania oraz rozwoju swoich tradycji, a także praktykowania wyznawanej przez siebie religii. W Danii prawa te chronione są na podstawie art. 27 Międzynarodowego Paktu Prawa Obywatelskich i Politycznych, a zatem uniwersalnego aktu o charakterze międzynarodowym. Według wspomnianego przepisu „w państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”. Na tej podstawie także mniejszości zamieszkujące terytorium Danii lub podlegające wpływom duńskim powinny mieć możliwość z tych wolności skorzystać.

Niektóre elementy życia kulturowego i ich ochrona napotykają jednak na pewne trudności. Od 2014 r. trwa debata międzynarodowa na temat tradycyjnego polowania na wieloryby, które jest kultywowane przez ludność Wysp Owczych. *Grindadráp*, czyli *grind*, to najdłużej praktykowana i niezmienna tradycja wielorybnictwa na świecie. Dziś *grind* jest nadal ważną tradycją społeczną i nie jest ukierunkowany na gatunki uważane za zagrożone, niemniej jednak samo praktykowanie tego typu polowań wzbudza bardzo duży sprzeciw organizacji działających na rzecz ochrony zwierząt.

Kwestie związane z rybołówstwem i łowiectwem wchodzą w zakres jurysdykcji rządu Grenlandii. Do tego celu stworzono osobny departament rządowy – Ministerstwo Rybołów-

stwa, Łowiectwa i Rolnictwa. Jego głównym zadaniem jest wdrażanie krajowych i międzynarodowych rozwiązań prawnych w zakresie rybołówstwa i łowiectwa. Z kolei kwestiami administracyjnymi zajmuje się Agencja ds. Rybołówstwa, Łowiectwa i Rolnictwa.

Wnioski

Dania nie ma wyczerpujących unormowań dotyczących ochrony praw i wolności mniejszości etnicznych oraz narodowych. Brak definicji utrudnia ochronę wspomnianych grup na gruncie prawnym, a możliwość odwoływania się do uregulowań o charakterze międzynarodowym jedynie w niewielkim stopniu podnosi obszar ochrony grup mniejszościowych.

Należy także wskazać na niepełność regulacji prawnych w aspekcie ochrony przymiotów, którymi powszechnie cieszą się mniejszości etniczne i narodowe w państwach demokratycznych. Prawo do zachowania tożsamości, własnego języka czy kultury nie jest uregulowane w sposób wystarczający, co prowadzi często do nierówności pomiędzy poszczególnymi mniejszościami etnicznymi i narodowymi.

Ponadto należy wskazać, że Centrum ds. Równego Traktowania (*The Centre for Equal Treatment* – CET) w jednym z raportów zarzucił Danii brak generalnego zakazu dyskryminacji wyrażonego wprost w ustawie zasadniczej³³. Według CET oznacza to, że państwo duńskie dopuszcza kulturę większości w pewnych obszarach życia, np. wyznawanej religii. Jeżeli chodzi o duńskie prawo administracyjne, to funkcjonuje ono jedynie zgodnie z zasadą równego traktowania równych/identycznych przypadków. Różnicowanie sytuacji prawnej osób może zachodzić tylko w obiektywnych przypadkach i po ówczesnym zastosowaniu zasady proporcjonalności. Z kolei duńskie przepisy karne przewidują karę grzywny lub pozbawienia wolności dla osoby, która publicznie i z intencją rozpowszechnia w szerszym kręgu wiadomości o grupie ludzi, których zastrasza lub poniża m.in. ze względu na pochodzenie etniczne i narodowe. Przepisy antydyskryminujące znalazły się także w regulacjach prawa cywilnego oraz prawa pracy, gdzie zakazane jest różne traktowanie osób m.in. ze względu na ich narodowe, socjalne i etniczne pochodzenie.

Pozytywnie należy ocenić natomiast powstanie Rady Mniejszości Etnicznych, w której skład wchodzi osoby z lokalnych Rad Integracyjnych. Rada pełni funkcję doradczą w kwe-

³³ Zob. https://ec.europa.eu/migrant-integration/sites/default/files/2011-08/docl_22695_968438523.pdf (dostęp: 15.11.2022 r.).

stii integracji uchodźców i migrantów. Jej opinie nie są skoncentrowane na poszczególnych osobach, ale na zagadnieniach dotyczących całych grup społecznych. Ma ona zatem wpływ na stosowane przez władze państwowe prawo w stosunku do mniejszości narodowych i etnicznych.

Bibliografia

- Andersen H.S., *Denmark's attack on „non-western” neighbourhoods*, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2021/04/14/denmarks-attack-on-non-western-neighbourhoods/> (dostęp: 20.10.2022 r.).
- Husak B., *Deklaracje Bońsko-Kopenhaskie jako wzór regulacji prawnych wobec mniejszości narodowych we współczesnej Europie*, „Studia Zachodnie” 2015, nr 17.
- Janusz G., *Dwustronne porozumienia o prawach mniejszości jako nowa jakość ochrony mniejszości w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, „Forum Politologiczne” 2007, t. 5.
- Łodziński S., *Tożsamość etniczna w krajobrazie językowym. Problemy wprowadzania dodatkowych nazw miejscowości w językach mniejszości narodowych w krajach Unii Europejskiej*, *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 2020, nr 1, t. 21.
- Pastuszko G., *Status prawny mniejszości narodowych w Republice Federalnej Niemiec*, Warszawa 2000.
- Szwed K., *Akty ustrojowe Wysp Owczych*, Rzeszów 2002.